

Fonák és torz rendszerváltás

Magyar jövőképek és nemzetstratégiai pillérek – 5

A rendszerváltás történelmi esélyt nyitott Magyarországnak számára a gazdasági felzárkózásra és társadalmi felemelkedésre. Európában demokrácia, globálisan piacgazdaság nélkül e két cél nem érhető el. Közel két évtizeddel a piacgazdaságra és parlamenti demokráciára való áttérés után szembe kell néznünk azzal a kockázattal, hogy a 21. század első évtizedeiben e két nemzeti célt már nem érjük el: gazdasági fejlettségünk nem zárkózik fel a nyugat-európai szintre, és a társadalom többségének életszínvonala sem éri el a nyugat-európai jólét szintjét. Miközben a rendszerváltás hajnalán mi rendelkezünk a legjobb esélyekkel e célok elérésére, mára régióinkban a mi esélyeink szűnhetnek meg először a történelmi utolérésre. Eleve reménytelen volt az utolérés, vagy mi rontottuk el?

A sokkterápiák ára

Három sokkterápia határozza meg a mai magyar piacgazdaság torz szerkezetét. Az első az 1990-es évek elején követett mikro sokkterápia, amikor a piacgazdaságra való áttérést erőltetett menetben hajtotta végre a gazdaságpolitika. 1991-92-ben az állam gyorsította és mélyítette a gazdaság magától beindult válságát, amit a keleti piacok összeomlása, és a politikai változások elkerülhetetlenül kiváltottak. 1989-92 között az amerikai és európai gazdaság recesszióban volt, ezért nem sokkolni kellett volna a magyar gazdaságot, hanem erősítő injekcióra volt szükség. Az 1990-es évtized első felében másfél millió munkahely szűnt meg. Ez évtizedekkel később is állandósítja a költségvetés egyensúlyi válságát, mert 57%-os foglalkoztatási rátával aligha lehet tartósan 3%-nál kisebb a költségvetés hiánya. A gazdaságpolitika nem az előző rendszerben kiépült piaci és vállalkozói kezdeményezésekre épített, hanem sokkterápiával lerombolta ezeket, és helyükre egy erős külföldi tulajdonú vállalkozói szektor épült fel. A belső piacot a privatizáció keretében globális szereplőknek adta át. A második sokkolás 1995-96-ban, a Bokros-program keretében ment végbe. A sokkterápia szükségessége már indulásának pillanatában megszűnt, miközben kiindulópontja is hamis volt, mert nem futott el a lakossági fogyasztás. A gazdaság a sokkolás nélkül gyorsabban kilábalhatna a piaci átmenet transzformációs

válságából. Az 1997-től javuló gazdasági helyzet nem a sokkolás eredménye, hanem a Bokros-csomag ellenére javult az egyensúly és gyorsult a növekedés. A harmadik sokkolás 2007-2008-ban következik be, első két rokonához hasonlóan hibás gazdaságpolitika eredménye, mert nem a foglalkoztatás bővítésével és magasabb növekedéssel teszi rendbe a költségvetést, hanem növekedési és foglalkoztatási áldozattal. A javulás így nem tartós lesz, hanem időleges, és az áldozat szükségtelen. A sokkterápiák közös vonása, hogy téves diagnózison alapulnak, hibás terápiát követnek, globális érdekeknek kedveznek, miközben a nemzeti és helyi érdekekkel szembe mennek, diktatórikus módszerekkel valósulnak, kizárják a közmegegyezést, rombolják a társadalmi tőkét, és hatásuk hosszú időszakra visszaveti a magyar fejlődést.

Fonák fordulatok

Sokkolni azért kellett, mert Magyarország önmagától más utat választott volna a piacgazdaság felépítésére. A sokkolás révén gyorsan végbementek azok a fordulatok, amelyek nem a korábbi rendszer ellentétét, hanem fonákját hozták létre Magyarországon. A korábbi állami tulajdon helyére egy túlsúlyos globális tulajdon állt, szemben egy olyan kiegyensúlyozott tulajdonosi szerkezettel, amelyben a nemzeti, magyar magán, helyi és globális tulajdon egészséges arányokat mutat. A belföldi természetes monopol területeken a korábbi állami monopóliumok helyére magánmonopóliumok léptek, ahelyett, hogy versenyhelyzet alakult volna ki. Az állami nagyvállalatok túlsúlyával szemben globális nagyvállalati túlsúly épült ki, egy egészséges, a kis- és középvállalatokra épülő vállalati szerkezet helyett. A régi állami eladósodást új követte, ahelyett, hogy a cseh, szlovák, szlovén szintre mérséklődött volna eladósodásunk. Az állami vállalaton belüli rejtett munkanélküliség külső nyílt munkanélküliséggé alakult, nem jött létre teljes foglalkoztatás. A korábbi duális szerkezet egy új kettős szerkezetnek adta át a helyét, amelyben a versenyképes exportálók és a lemaradó belső piacra termelők között nagy a rés. A korábbi rendszert társadalmi igazságtalanságok, bezáródó mobilitás, széttartó területi különbségek, rossz fizikai és lelki állapot, szabadság-hiány és társadalmi elégedetlenség jellemezték. A fonák fordulatok következtében ezek fennmaradtak, miközben a szabadság hiányát a biztonság hiánya váltotta fel. A régi rendszer pazarló tervgazdasága és igazságtalan társadalma helyére egy hasonlóan pazarló piacgazdaság

és torz társadalom lépett, egy nyugat-európai hatékony, és társadalmilag igazságos szociális piacgazdaság helyett.

Az új rendszer Magyarországon a régi rendszer fonákja lett, nem az ellentéte. Nem őrzi a megőrzendő értékeket, mert az új mindenhol a régi helyére lép, nem mellé. Az új piacgazdaság összességében nem mutat hatékonysági többletet a régivel szemben. Az új rendszer rendre megismétli a régi rendszer hibáit az egyensúly felborulása, a növekedés feláldozása, az eladósodás, az alacsony foglalkoztatás, és az erőforrásokkal való pazarlás területén.

Miért?

A fonák fordulatok és a kiépült torz piacgazdaság egy olyan átmenet következményei, amelynek során a globális érdekek a gazdaság minden lényeges területén győztek a helyi és nemzeti érdekek felett. Ez azért is következhetett be, mert a rendszerváltást megelőző években és később is hiányzott a jövőkép és a nemzetstratégia. Ezek azért sem kerültek megalkotásra, mert hiányoztak azok a közmegegyezések, amelyek a nemzetpolitika meghatározó kérdéseiben nyílt és érdemi vita során ütköztették volna az értékeket és érdekeket, majd megtalálták volna a közmegegyezés alapját. Az igazságos társadalom, a gazdasági utolérés, a népesedési fordulat, az egészségfordulat, az erkölcsi fordulat, a valódi tudás-társadalom kiépítése, és a többi szükséges és lehetséges nemzeti cél nem váltak közmegegyezéssé. Gyenge maradt a demokrácia és torz a piacgazdaság, mert az elitek jelentős része önérdekét követte, és nem a nemzet érdekét, vagy a társadalom többségének érdekét. A belső elitek önérdeke találkozott erős külső szereplők érdekével, és az erősen individuális magyar értékrend szabadon érvényesült azokon a területeken is, ahol azokat közösségi ellenőrzés alá kellett volna helyezni. A civil kontroll gyenge maradt, de a társadalom tisztánlátását az is megzavarta, hogy erős ideológiai töltéssel ment végbe a rendszerváltás. Az önszabályozó piac elve, a „legrosszabb magántulajdon is jobb, mint a legjobb állami” tétele, vagy a pénz és a tulajdon semlegességének eszméje olyan neoliberais gazdasági alapelvekre épülnek, amelyek hamisak, és mindenhol a külső erős gazdasági szereplők érdekét képviselik a belső gyengébb szereplőkkel szemben. A rendszerváltás pillanata sem volt kedvező. Az 1980-as évek végére győzött a világban a neoliberais elmélet, amely már nem engedte meg, hogy a magyar piaci átmenet a korábbi európai szociális piacgazdasági elvek szerint menjen végbe. 1989-

92 között globális recesszió volt, amely a magas örökölt adósságállomány miatt eleve kényszerpályára terelte a magyar átmenetet. A politikai átmenet elvonta a figyelmet a gazdaságról, miközben a gazdaság rendre szűkítette a politika mozgásterét.

Matolcsy György